
Laisvės siekusios Lietuvos vėliava sugėrė ir kretingiškių kraują

Andrius JUŠKEVIČIUS

Pasitinkant Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo metines kasmet dar kartą prisimenami Vasario 16-osios signatarai. Tačiau ne daug kas žino, kad jų gretose turėjo būti ir Kretingos krašto atstovas.

Į Lietuvos Tarybą jau buvęs išrinktas aktyvus tautinio judėjimo dalyvis, žemaičių atstovas 1917 m. Lietuvių konferencijoje Vilniuje, Salantų klebonas Pranas Urbonavičius savo mandato atsisakė, kai kitų partijų atstovai ėmė priekaištauti, kad į Tarybą esą pateko per daug dvasininkų.

Šis faktas dar kartą patvirtina, kad iš Kretingos krašto kilę žemaičiai,
(Nukelta į 5 p.)

Kretingos istorikas Julius Kanarskas papasakojo, kaip kretingiškiai prisidėjo prie Lietuvos nepriklausomybės įtvirtinimo.

Laisvės siekiosios Lietuvos vėliava sugėrė ir kretingiškių kraują

(Atkelta iš 1 p.)

buvo aktyvūs Lietuvos laisvės kovų dalyviai ir jaunos nepriklausomos valstybės kūrėjai, o jų paliktas pėdsakas istorijoje – gana ryškus.

Apie 1918–1919 m. Kretinga, Lietuvos nepriklausomybės paskelbimo atgarsius tolimoje Žemaitijos provincijoje „Švyturiumi“ papasakojo Kretingos muziejaus direktoriaus pavaduotojas, istorikas Julius Kanarskas.

– Ar yra išlikusi kokia medžiaga, liudijanti apie kretingiškių reakciją į Nepriklausomybės paskelbimą?

– Deja, neturime faktiškai nieko. Vykio Pirmasis pasaulinis karas, vokiečiai buvo okupavę didžiąją Lietuvos dalį, jų įvesta tvarka buvo gana griežta.

Kretingoje niekas jokių laikraščių nespausdino, o iš Vilniaus spaudą parvežti būdavo nelengva. Esu skaitęs, kad lietuviai Vilniuje ar Kaune sakydavo, kad žemaičiai greičiau perskaito latvišką ar vokišką laikraštį nei lietuvišką.

Be to, okupacinė vokiečių valdžia karo sąlygomis buvo įvedusi griežtą tvarką ir netgi norint nuvažiuoti iš vienos apskritys į kitą reikėjo gauti apskrities viršininko leidimą.

O tas „Lietuvos aidas“ numerio tiražas, kuriame buvo išspausdintas Lietuvos Tarybos skelbtas Nepriklausomybės aktas, buvo konfiskuotas. Yra žinių, kad lietuviška spauda mūsų rajoną pasiekdavo gal po kokių dviejų, trijų savaitių, ne anksčiau.

– Tai ar galima spėti, kad aplinkiniai žemaičiai iki pavasario pradžios taip ir nežinojo, kad gyvena nepriklausomoje Lietuvoje?

– Tiek ilgai – vargu. Spėju, kad istorinė žinia galėjo pavėluoti gal savaitę, vargu ar ilgiau.

Ne vienas istorikas 1918 m. Nepriklausomybės akto paskelbimą sieja su tautinio atgimimo pakilimu, kuris prasidėjo dar 19 amžiaus pabaigoje. Juk mūsų pašonėje, Palangoje, 1899 m. buvo suvaidintas pirmasis lietuviškas spektaklis.

Legenda tapusį vaidinimą „Amerika pirtyje“ ruošė daug

Vladas Grudzinskas.

žmonių, pasišventusių lietuviybei, ir beveik pusė tų žmonių buvo kretingiškiai. Paulinos Mongirdaitės nuotraukoje įamžinti to spektaklio dalyviai, tarp kurių buvo ne vienas, vėliau aktyviai dalyvavusių nepriklausomos valstybės kūrime. Tokie žmonės žinias platindavo sparčiai.

– Gal kažką iš šios grupės būtų galima paminėti atskirai?

– Nuotraukoje užfiksuotas medicinos studentas Vladas Mongirdas tapo karo gydytoju, dalyvavo mūšiuose, parašė vadovėlį apie karo sanitariją – kaip mūšių sąlygomis kovoti su įvairiomis ligomis, laikytis higienos.

V. Mongirdas tarnavo pas generolą Vladą Nagevičių. O mūsų legendinis generolas taip pat susijęs su pirmuoju lietuvišku spektakliu.

Tiesa, jis pats spektaklyje nevaidino, tačiau labai aktyviai važinėjo po apylinkes, klijavo spektaklio afišas. Tokia buvo devyniolikmečio būsimo generolo kultūrinė veikla.

– Tačiau žinoma, kad tuo metu Vladas Nagevičius mokėsi Peterburge. Kaipgi žmonės neprarasdavo savo tautinių šaknų, pasišventimo Lietuvai?

– Sunku būtų viską išsakyti, gal daug lėmė šeimos tradicijos, aplinka, auklėjimas. Vladas Nagevičius Peterburge 1904 m. baigė archeologijos studijas, 1910 m. – ten pat Karo medicinos

Feliksas Janušis.

akademiją, o 1905 m. dalyvavo Didžiajame Vilniaus Seime.

Tais metais Kretingoje, Palangoje jis aktyviai platino informaciją apie Seimo darbą, jo nutarimus, už tai buvo suimtas ir teisiamas Kauno apygardos teisme.

Jeigu ne jo Karo medicinos akademijos dėstytojas, garsus rusų mokslininkas, 1904 m. Nobelio premijos medicinos srityje laureatas Ivanas Pavlovas, neišku, kaip viskas galėjo baigtis.

I. Pavlovas už jį laidavo, vertino jį kaip labai perspektyvų būsimą mokslininką. Baigęs Karo akademiją, V. Nagevičius tarnavo Rusijos karo laivyne, o 1918 m. grįžęs į Lietuvą savanoriu stėjo į kariuomenę.

– Kretingoje V. Nagevičiaus vardas skamba plačiai, o gal ne tik čia?

– V. Nagevičiaus gatvės yra Kretingoje, Vilniuje, Kaune. Jis – vienas iš Lietuvos kariuomenės kūrėjų, 1918 m. spalio 15 d. buvo paskirtas Apsaugos komisijos prezidentu sekretoriumi, o lapkričio 23 dieną – Krašto apsaugos tarybos nariu.

Apie ryžtingą Vlado Nagevičiaus būdą yra likęs liudijimas, kaip jis privertė vokiečių karinę vadovybę skirti Lietuvos savanoriams 100 šautuvų bei amunicijos. Dėl to su vokiečiais buvo sutarta, tačiau anie vis dėsle vykdyti pažadą.

Tada išutus V. Nagevičius per visas sargybas tiesiog įsiveržė į vokiečių karinės vadovybės posedžių salę ir visiems pareiškė neišeis, kol negaus pažadėtos ginkluotės. Dar iki 1940 metų kretingiškiai pagerbė V. Nagevičių, jo vardu pavadindami gatvę, kurioje jis gimė ir užaugo.

Generolas buvo ir profesionalus archeologas, tyrinėjęs vakarų Lietuvos kapinynus ir pilialkalnius, buvo Lietuvių mokslo draugijos narys. Jame puikiai susiderino profesionalus kariūnas ir profesionalus archeologas, jis 1920 m. Kaune įkūrė Karo muziejų.

– Kas dar žinoma apie sava-

Vytautas Mongirdas.

norių kariuomenėje dalyvavusių kretingiškių?

– Buvo Pranas Tamošauskas iš Imbarės, Adolfas Birontas iš Kretingos, Domas Grabys iš Lazdininkų – visi aktyvūs Lietuvos kariuomenės kūrėjai.

A. Birontas buvo profesionalus kariškas-medikas, savanorių kariuomenėje jam buvo suteiktas pulkininko leitenanto laipsnis.

Jis daugelį metų buvo aktyvus kariškas, tarnavo įvairiose pareigose, kol 1934 m. buvo išleistas į atsargą. Pats rašė, kurį laiką Klaipėdoje redagavo laikraštį „Valstybinis valdininkas“, parašė atsiminimų knygą apie kovas su bermontininkais.

O 1941 m. aktyviai dalyvavo Birželio sukilime, 1944 m. liepą padėjo kurti Tėvynės apsaugos rinktinę – Žemaičių legioną.

– Esu suskaičiavęs, kad tarp dvidešimties Lietuvos Tarybos narių, pasirašiusių Lietuvos nepriklausomybės aktą, buvo keturi kunigai – Vladas Mironas, Kazimieras Steponas Šaulys, Justinas Staugaitis ir Alfonsas Petrulis. Gal yra žinoma, kaip žemaičių kunigai priėmė ar dalyvavo nepriklausomos Lietuvos kūrime?

– Pirmiausiai prisiminčiau Kartenos parapijoje, Baublių dvare 1868 m. gimusį Praną Urbonavičių, palaidotą Salantuose. Ten jis pastatė bažnyčią, įkūrė pirmąjį lietuvišką kooperatyvą, lietuviškai vedė pamaldas.

Kaip ir generolas V. Nagevičius, jis 1905 m. dalyvavo Vilniaus Seime, 1917 m. atstovavo žemaičius Lietuvių konferencijoje Vilniuje. Ten kaip Žemaitijos atstovas jis buvo išrinktas į Lietuvos tarybą, vėliau skelbusių nepriklausomybę.

– Tačiau šios pavardės nėra tarp signatarų. Kodėl?

– Tokią Lietuvos Tarybos sudėtį užprotestavo Lietuvos socialdemokratai, nes jiems pasirodė, jog Taryboje per daug kunigų.

Tada kunigas Pranas Urbonavičius savo mandatą perdavė

Stanislovui Narutavičiui, kuris priklausė socialdemokratams, buvo kilęs nuo Alsėdžių. Tiesiog taip susitarė du žemaičiai.

Pranas Urbonavičius nuo 1918 m. buvo Žemaičių vyskupijos kapitulos garbės kanauninkas, 1926 m. lapkritį paskirtas Telšių vyskupijos generalvikaru, rūpinosi vyskupo rūmų ir kunigų seminarijos statybomis. 1940 m. jis grįžo į Salantus, o 1941 m. gegužę mirė, palaidotas šventoriuje.

– Grįžkime prie „Amerikos pirtyje“. Gal žinomi kitų spektaklio dalyvių likimai, jų veikla?

– Anais laikais spektakliai neapsieidavo be sufleriu, jie turėjo netgi specialias būdeles, tai buvo labai svarbus asmuo.

Pirmojo lietuviško spektaklio sufleris buvo Feliksas Janušis, kretingiškis, gimęs 1867 m. „Amerika pirtyje“ buvo planuojama suvaidinti Liepojoje, Šiauliuose, Marijampolėje, bet ne viskas pavyko.

Už dalyvavimą tame spektaklyje caro valdžia persekiojo, Feliksas Janušis taip pat nukentėjo. Tiesa, jis pats šį tą kūrė, rašė, aktyviai platino lietuvišką spaudą, buvo sučiuptas, 1900 metais nusteistas, metus praleido tremtyje Smolenske.

F. Janušis Sankt Peterburge ir Maskvoje studijavo mediciną, dalyvavo daugelyje karinių operacijų, netgi 1904 metų Rusijos–Japonijos kare.

Pirmojo pasaulinio karo metais pasitraukė į Rusiją, į Kretingą grįžo 1919 metais ir buvo paskirtas pirmuoju apskrities gydytoju bei kuriamos ligoninės vedėju. Deja, tuo metu rajone įsisiautėjo šiltinė, gydydamas kitus pats užsikrėtė ir mirė 1920 metais.

– Tarp nepriklausomybės aušroje gyvenusių žmonių minima ir kretingiškio Grudzinsko pavardė.

– Dar iki 1918 metų Vladas Grudzinskas buvo žinomas Kretingos vaistininkas, provizorius.

Bajoriškos kilmės, turėjo puikų išsilavinimą, iki atvykimo į Kretingą 1914 metais spėjęs sėkmingai padirbėti Sankt Peterburge, Tartu (Estijoje), o prasidėjus karui buvo išrinktas Kretingos miesto valdybos pirmininku, kaip dabar sakytume – seniūnu.

1917 m. jis atstovavo kretingiškiams Vilniaus konferencijoje. Pirmaisiais nepriklausomos Lietuvos metais jis aktyviai kūrė savivaldos institucijas, aprūpino karių ginklais, amunicija, pats tapo pirmuoju šauliu Kretingoje.

Po trijų metų jis su bendraminčiais įkūrė pirmąją Kretingoje prekybos ir pramonės bendrovę „Minija“. Iki mirties 1936 metais aktyviai reikėsi visuo-

(Nukelta į 6 p.)

Kretinga XX amžiaus pradžioje.

Laisvės siekusios Lietuvos vėliava sugėrė ir kretingiškių kraują

Pranas Urbonavičius.
(Atkelta iš 5 p.)

Vladas Nagevičius.

meninėje, leidybinėje veikloje.

– Suprantu, kad lietuviai palankiai sutiko nepriklausomybės paskelbimą, aktyviai dalyvavo valstybės kūrime.

Ar nėra išlikusių liudijimų apie žemaičių politines diskusijas, įvairių nuomonių kovą dėl valstybės politinės santvarkos? Kaip sakoma: trys lietuviai – penkios partijos?

– Esu skaitęs Skuodo dekaną Prano Žadeikio, kaip tik tuo metu vizitavusio Kretingos bažnyčią, prisiminimus.

Jis aprašė, kaip po Vilniaus konferencijos Kretingos vienuolyne, beveik slapta nuo vokiečių, buvo sušauktas visuomenės susirinkimas ir Vladas Grudzinskas bei kitas žemaičių atstovas Vytautas Mongirdas kalbėjo apie konferencijos nutarimus.

Ten įvyko ir labai arši dis-

kusija, kai susikirto dvi nuomonės dėl būsimos politinės santvarkos. Vieni buvo už demokratinę respubliką, kiti – už atkuriamą Lietuvos karalystę.

Tuometis Kretingos klebonas buvo už karalystę, netrūko jam pritariančių, nes dalis žmonių bijojo parlamentinės respublikos dėl galimybės kitataučiams aktyviai dalyvauti politikoje.

Toje diskusijoje būtent Vytautas Mongirdas, Maskvos universitete baigęs teisės studijas, argumentuotai ir įtikinamai išaiškino, kodėl Lietuva nebegali būti karalystė, tik demokratinė respublika.

Šio žmogaus politinė karjera nebuvo ilga, jau 1919 m., paveldėjęs Mišūčių dvarą, jis užsiėmė ūkininkavimu, privačia advokato praktika, tačiau

tai nepadėjo jam ir jo šeimai išvengti bolševikų represijų – 1941 m. birželį buvo ištremtas, 1943 m. pražuvo Sibiro lageryje.

– Koks likimas ištiko iškilus Kretingos veikėjus, aktyviai padėjusius kurti Lietuvos nepriklausomybę? Juk 1940 metais bolševikams okupavus mūsų šalį tūkstančiai žmonių buvo represuoti.

– Likimas buvo įvairus. Iš mūsų paminėtų kai kurie dėl amžiaus ir ligų mirė iki 1940 metų.

Vytautas Mongirdas, nors nuo 1919 metų nebebuvo aktyvus politikas, atsidūrė Sibire.

Vytauto brolis Vladas Mongirdas 1941 metais taip pat buvo ištremtas į Sibirą su visa šeima, bet sugebėjo išlikti, grįžti į Lietuvą, apsigyveno Kėdainiuose, ten ir mirė 1960 metais.

Savotiška priešingybė – generolas Vladas Nagevičius, išvengęs bolševikų represijų. 1940–1941 metais jis kažkaip sugebėjo slapstyti, nors detalių nežinau. O karui baigiantis pasitraukė į Vakarų, mirė JAV 1954 metais.

Dar nepamínėtas Sikstas Riauka, buvęs Steigiamojo Seimo, I ir II Seimo atstovas, nuo 1919 metų gyveno Kaune, dirbo tabako fabrike, mirė Laikinojoje sostinėje 1967 metais. Tiesa, dar Pirmojo pasaulinio karo metu, kovodamas Rusijos armijoje, buvo sunkiai sužeistas, neteko dešinės rankos, gal todėl bolševikai jo nelietė.

Pirmojo lietuviško spektaklio 1899 m. dalyviai: pirmoje eilėje sėdi – gydytojas Žalnierukynas, mokytoja Jadvyga Teofilė Juškėvičiūtė, gydytojas Liudas Vaineikis, režisierė Stanislava Jakševičiūtė, gydytojas Feliksas Janušis; antroje eilėje stovi – medicinos studentas Vladas Mongirdas, verslininkas Edvardas Empacheris, teisės studentas Augustinas Janulaitis, rašytojas Povilas Višinskis, Gabalis ir gimnazistas Stanislovas Kuizinas. Fot. Paulina Mongirdaitė. Iš Kretingos muziejaus ikonografijos rinkinio.